

29. *Чесноков В.С.* Предтеча В.И. Вернадского в энергетической трактовке эволюции природы и общества / В.С. Чесноков // Экономика. Энергетика. Физическая экономика. – 2003. – Вип. №11-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.situation.ru/app/j_art_219.htm.
30. *Чесноков В.С.* С.А. Подолинский: концепция социальной энергетики / В.С. Чесноков // Век глобализации. – 2010. – № 2. – С. 181-187.
31. *Шевчук В.О.* Фізико-економічні засади національної стратегії розвитку агросфери / В.О. Шевчук // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 97
32. *Шеманьов В.І.* Концепція розвитку технологій та енергозбереження в процесах післязбиральної обробки і зберігання зерна / В.І. Шеманьов, М.Я. Кирпа // Вісн. ДДАУ. – 2003. – № 2. – С. 52-57.
33. *Шпаар Д.* Кукуруза: выращивание, уборка, хранение и использование / Д. Шпаар. – К., Зерно, 2012. – 464 с.
34. *Шпичак А.М.* Экономические взаимоотношения сельскохозяйственных предприятий со сферой заготовок и переработки технических культур (на примере свеклосахарного, масложирового и льноводческого подкомплексов Украины: дисс. ... доктора экон. наук: 08.00.05 / А.М. Шпичак / УНИИЭАП. – К., 1991. – 386 с.
35. *Шпичак О.М.* Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – № 8. – 2012. – С. 3-10.
36. *Шпичак О.М.* Сільське господарство України на початку та в кінці ХХ століття / О.М. Шпичак. – К. : ІАЕ. 2000 – 74 с.
37. *Engle R. F., McFadden D. L.* Handbook of Econometrics / R. F. Engle, D. L. McFadden. – 1994. – Vol. 4. – P. 2111-3155.
38. *Engle, R. F.* The Use of ARCH/GARCH Models in Applied Econometrics / R. F. Engle // Journal of Economic Perspectives. – 2001. – Vol. 15. – №. 4.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2015 р.

*

УДК 338.439.02(477)

*О.Б. ШМАГЛІЙ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інститут продовольчих ресурсів НААН*

До питання стратегії розвитку харчової промисловості

Постановка проблеми. Харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції формує ринок продовольства країни, продовольчу й економічну безпеку. Останніми роками було здійснено ряд важливих заходів з метою розвитку сировинної бази промисловості. Одним із останніх пріоритетних програмних документів у сфері розвитку агропродовольчого сектору економіки стала «Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року № 806-р., в якій визначено, що аграрний сектор у цілому формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених

межах економічну, екологічну й енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей, визначає соціально-економічні основи розвитку сільських територій, а також забезпечує населення якісною, безпечною, доступною вітчизняною сільськогосподарською продукцією, а промисловість – сільськогосподарською сировиною.

Разом із тим, незважаючи на здійснені заходи, лишається актуальним ряд важливих проблем системного характеру, що стримує розвиток окремих галузей промисловості. Тому розробка Стратегії розвитку харчової промисловості задля сприяння системному розв'язанню нагальних проблем її розвитку, ресурсному забезпеченню, механізмам реалізації відповідних заходів є актуальною та необхідною.

© О.Б. Шмаглій, 2015

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розв'язання проблем формування, функціонування харчової промисловості й у цілому агропродовольчої системи України та пов'язаних з її розвитком питань зробили вітчизняні вчені: О.Бородіна [6], Л. Молдаван [6], Д. Крисанов [6], Т. Осташко [6], Ю. Лупенко [3;5], В. Месель-Веселяк [3; 5], Б.Пасхавер [6], О.Шпичак [3; 4], О. Шубравська [6] й інші. Водночас гострота сучасних проблем функціонування вітчизняної харчової промисловості, в тому числі обумовлених і асиметрією зобов'язань сторін Угоди України про асоціацію з ЄС, залишає їх серед найбільш актуальних та вимагає подальшого всебічного дослідження й на основі цього формування перспективної стратегії розвитку за новітніх умов і в контексті сучасних парадигм економічного розвитку.

Мета статті – визначити основні шляхи розв'язання системної проблеми харчової промисловості – зростання виробництва та поставок сільськогосподарської сировини на переробку.

Виклад основних результатів дослідження. Одним із визначальних факторів економічного розвитку харчової промисловості України на державному рівні є: національна продовольча безпека й безпека продовольства. Вони зумовлюються стабільністю виробництва, наявністю запасів і доступністю продовольства; рівнем державного регулювання харчової промисловості. Продовольча безпека має ґрунтуватися на основі системності та єдності політичних, економічних, юридичних, організаційних і технологічних заходів [1, 2]. Будь-яке приватне господарство має також суспільний характер, адже приватні земельні ресурси є національним багатством усієї України, але приватний інтерес ніколи не збігається із суспільним, а тому їхнє поєднання на умовах компромісу є вимушеним й об'єктивно необхідним.

Розроблений в Інституті продовольчих ресурсів НААН проект Стратегії розвитку харчової промисловості спирається на ряд чинних положень нормативних і правових актів, а також цільових програм розвитку

агропродовольчої системи країни.¹ Правовою основою Стратегії є також чинні міжнародні договори України, ратифіковані нею. Стратегія передбачає створення не тільки необхідних умов для модернізації харчової промисловості, формування прогресивного технологічного укладу, а й, що найважливіше, реалізації економічних та соціальних проблем [3, 4].

При формуванні Стратегії враховано наявні останніми роками позитивні та негативні зрушення в макроекономічній політиці й соціально-економічному становищі аграрного сектору економіки України, посилення екзогенних чинників розвитку агропродовольчої системи, що виникли в результаті глобалізації економічного простору, а також сформувалися в силу певних політичних та господарських рішень, зокрема, під впливом Угоди про асоціацію з ЄС.

У зв'язку з посиленням впливу екзогенних факторів слід відзначити такі суттєві переваги умов функціонування організацій харчової промисловості у розвинутих країнах світу порівняно з їх можливостями в Україні: вищий техніко-технологічний рівень виробництва, який дає змогу найповніше використовувати науково-технічні новачі; ефективніші заходи державного регулювання й захисту продовольчого ринку; високий рівень розвитку різних форм галузевих об'єднань (секторних і міжсекторних) організацій, які відстоюють їхні права й інтереси на всіх рівнях державної влади та бізнесу [7-10].

---

¹ Це, насамперед, Концепція загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року, Закон «Про продовольчу безпеку України», а також Закони України "Про основи національної безпеки України", "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року", "Про державний матеріальний резерв", "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту", "Про безпечність та якість харчових продуктів", "Про дитяче харчування", "Про стандартизацію", "Про підтвердження відповідності", "Про захист прав споживачів", "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", "Про захист населення від інфекційних хвороб", "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів", інші нормативно-правові акти, що стосуються питань продовольчої безпеки держави і є підґрунтям для розроблення відповідних цільових програм розвитку та галузевих проектів.

Основними системними проблемами, притаманними всім галузям харчової промисловості, є:

недостатня кількість сільськогосподарської сировини з необхідними якісними характеристиками й параметрами для промислової переробки;

значний моральний та фізичний знос технологічного обладнання й устаткування;

недостатня конкурентоспроможність вітчизняних продовольчих товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках;

нерозвинута ринкова інфраструктура, логістика товарних продуктових потоків харчової продукції.

Заходи щодо розвитку харчової промисловості мають бути орієнтованими на розв'язання основних системних проблем, формування якісно нового промислового потенціалу на основі інноваційної модернізації й оновлення в галузях харчової промисловості, поліпшення якості життєзабезпечення різних верств суспільства.

Розв'язання основних системних проблем харчової промисловості.

Найперша з них – *сприяння зростанню поставок сільськогосподарської сировини* – здійснюватиметься і в межах реалізації Комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015 – 2020 роки. В цьому контексті стратегія розвитку галузей рослинництва ґрунтується на моделях господарств великого товарного землеробства, які передбачають комплексну механізацію виробничих процесів. Критерієм оптимальності агропродовольчої системи в галузях рослинництва має бути висока економічна ефективність системи машин та організації виробництва. Прогнозований розвиток у галузях рослинництва ґрунтується на ринку земельно-майнових комплексів з урахуванням суспільного попиту і пропозиції продукції сільського господарства, реалізації експортоорієнтованої моделі розвитку й розміщення в цілому.

Міжгалузеві баланси продукції сільського господарства і продовольства є підставою для формування мети та стратегії розвитку галузі на перспективу [3]. Суспільним інтересам відповідає стратегія пріоритетного розвитку зернового господарства від селек-

ційних центрів, калібрувальних заводів, насінництва, системи машин і засобів захисту рослин, яка відповідає світовому рівню реалізації генетичного потенціалу. Основою економіки та ключовою ланкою сталого розвитку сільського господарства на середньострокову перспективу, безперечно, буде зернове господарство. Традиційною для України може бути програма експорту зерна на рівні 20–25 млн т на рік, що відповідає обсягу його виробництва 55–60 млн т з урахуванням насичення ринку продовольчого зерна не менше 7 млн т, насінневих ресурсів – 4 млн, фуражного зерна – до 20 млн т на рік. Ключовим питанням стратегії розвитку зернового господарства є трансформація системи підприємств, які спеціалізуються на виробництві зерна, разом із системою насінництва й ринку засобів виробництва для досягнення вищої врожайності зернових культур. Оскільки існуючий нині ринок продовольства за умови монополії приватної власності не може бути конкурентним за визначенням, пропонується нова доктрина розвитку – на умовах реальної конкуренції, тобто між суспільними і приватними формами господарювання. Для цього сільськогосподарські угіддя, що розпайовані раніше й використовуються неефективно, держава повинна викупити у збанкрутілих фермерів (товариств, фірм) та сформувати критичну масу великих і ефективних державних господарств. Вибіркова націоналізація землі повинна йти поруч із посиленням державного контролю за дотриманням вимог захисту довкілля, стану земельних, водних та сільськогосподарських ресурсів у кожному регіоні України.

У ході реалізації цього проекту в Україні потрібно сформувати необхідну кількість (10 тис.) високотоварних підприємств у рослинництві, які спеціалізуються на продовольчому й фуражному зерні (як відомо, його суспільна цінність значно перевищує ринкову). За контрактовою системою такі підприємства забезпечать критичні обсяги закупівлі зерна в найбільш сприятливих для одержання необхідних результатів областях. Спеціалізація та наукова організація виробництва є запорукою ефективного виробниц-

тва і постачання продовольчого зерна на збереження й ринок продовольства [5]

Розвиток тваринництва – це для України нагальна проблема, яка виникла через практичне винищення худоби у 90-х роках минулого століття і руйнації продуктивних сил виробництва. Розвиток тваринництва також не приватний, а суспільний пріоритет, а тому розв'язати це завдання можна виключно через реалізацію цільових комплексних програм розвитку підприємництва. Відновлення фізичного капіталу в тваринництві залежить від переорієнтації підприємництва на користь ефективних моделей господарювання у секторі підприємств товарного типу та особистих господарств населення. Держава здійснює регулювання суспільного рівня споживання, а тому повинна відповідно реагувати на систематичне недоодержання населенням продуктів тваринного походження. Загалом суспільство може задовольнити програма, що забезпечує виробництво 5 млн т м'яса, 15 млн т молока і 14 млрд шт. яєць на рік. Програмований розвиток підприємництва в Україні слід спрямувати на три галузі: молочне скотарство, свинарство й птахівництво. Для першого напряму потрібно формувати моделі пасовищного скотарства за участю державного бюджету, для другого і третього – лише ринок кормового зерна й комбінованих кормів. Також слід скористатися науковим потенціалом у питаннях селекції продуктивної худоби та птиці.

Розвиток тваринництва має також економічні й соціально-економічні переваги. Зразкові моделі господарств товарного тваринництва, відомі в країнах Європи, можуть виконувати роль соціального демпфера зайнятості селян у конкурентному середовищі. При цьому дієвість аграрної політики держави реалізується через інвестиції в селекційні центри і репродуктивне господарство для ефективного відтворення стада й дотримання технологічних вимог; розвитку ефективної переробки продукції у великих підприємствах харчової промисловості та експорту продовольства.

Важливим елементом розвитку галузі тваринництва є поновлення управління її підрозділами, поглиблення спеціалізації й структуризації підприємств товарного тва-

ринництва з урахуванням необхідної координації між секторами і сферами агропродовольчої системи. Міжсекторні організації у тваринництві повинні відповідати за безпеку продовольства й організацію інноваційного розвитку. В цілому модель розвитку тваринництва має враховувати досвід розвинутих країн світу щодо організації людського, фізичного та природного капіталів. Усі фактори ефективного тваринництва в Україні є, а тому немає застережень стратегії пріоритетного розвитку його галузей, зокрема, молочного скотарства, свинарства й птахівництва на науковій основі [5]

Наголосимо також, що рівень споживання продуктів харчування в Україні фактично є граничним порівняно з науковими нормами, а імпорт продовольства не розв'язує проблему соціального рівня споживання через істотний розрив ціни і доходів уразливих верств населення. Водночас кооперативний рух на селі може значно поліпшити ситуацію. В Україні майже 30 тис. сільських населених пунктів, збереження яких є незаперечним національним пріоритетом. Земельні ресурси села стануть об'єктом підприємства та джерелом наповнення місцевого бюджету, якщо фіскальну політику змінити на користь села. Дрібнотоварне виробництво селян повинно об'єднуватися кооперативним рухом. *Сільський кооператив має формувати правила закупівель сільськогосподарської продукції й відправки її за призначенням партіями, що відповідають граничним товарним обсягам, а кожен товар маркуватися за місцем його закупівлі.*

Програма розвитку кооперативного руху має уможливити створення конкурентоспроможних форм просторової організації виробництва сільськогосподарської продукції. Зокрема, принциповою є теза про перехід від юридичної ознаки форм господарювання до галузевої – за напрямами спеціалізації. Вид економічної діяльності визначає критичний ефективний розмір підприємства певної спеціалізації. Так, для підприємств товарного землеробства може бути рекомендовано 300 – 400 га, що відповідає системі машин. Фермерські господарства в молочному скотарстві за європейськими зразками ефективні при використанні 20 – 50 га кор-

мових угідь. У сфері впливу сільського кооперативу можуть бути 5–10 ферм і 2–4 господарства товарного землеробства.

Економічні відносини між галузями повинні вирішуватися на асоціативному рівні в рамках сільських кооперативів. *Конкурентне середовище на низовому рівні не може бути дієвим лише через монополію приватної власності.* Тому приватну власність на землю доцільно оптимізувати. В зоні економічного впливу великих ринків частка приватного сектора може бути суттєвішою порівняно з віддаленими територіями. У зонах ринкової байдужості повинні формуватися державні підприємства, а також ферми з державним замовленням.

Слід також зазначити, що соціально-економічний розвиток території має забезпечуватися фінансовими ресурсами з бюджету місцевих сільських кооперативів. Тим часом на віддалених територіях до інвестиційно-інноваційного розвитку має долучатися держава в рамках науково-виробничих об'єднань і програм, що спрямовані на відновлення соціальної інфраструктури й підвищення рівня життя сільського населення. Реалізація зазначених напрямів розвитку сільського господарства саме за такою ідеологією сприятиме виходу галузі на новий якісний рівень, відтворенню села, розв'язанню проблем продовольчої безпеки, вирішенню задач зростання виробництва, а також поставок сільськогосподарської продукції на переробку.

Висновки. Пропонований проект Стратегії в частині вирішення задач зростання виробництва й поставок сільськогосподарської продукції на переробку з необхідністю передбачає комплексний розвиток галузей харчової промисловості з урахуванням системно-ресурсного збалансованого підходу, який формується такими базовими принципами розробки Стратегії:

цілісність відтворювального процесу, сфер і галузей, підприємств та організацій, безпосередньо пов'язаних із виробництвом, збереженням, транспортуванням, переробкою й реалізацією сільськогосподарської продукції;

пропорційність і збалансованість між сферами відтворювального процесу й галузями виробництва, яка підтримується ринковими цінами, а тому вимагає пильної уваги суспільства в особі держави;

комплексність рішень із проблем розвитку і *розміщення* товарних сільськогосподарських підприємств (АК, ТОВ тощо) та селянських і фермерських господарств із підприємствами харчової й переробної промисловості за критеріями самодостатності територіальної організації, регіональної економіки, соціальної політики, збереження сільського середовища і довкілля;

адекватність *розміщення* сільськогосподарського виробництва з урахуванням природно-кліматичних умов вирощування окремих культур, забезпеченості ринку праці, екологічних та інших чинників.

Список використаних джерел

1. Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р., № 1379 // Уряд. кур'єр. – 2007. – 12 груд.
2. Концепція загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 року № 603-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>.
3. Баланс сільськогосподарської продукції та продовольства / [Ю.О.Лупенко, О.М. Шпичак, В.Я. Месель-Веселяк та ін.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 10.
4. Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 180 с.
5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період 2020 року: за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
6. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення. / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К.: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – С. 392.
7. Foresight. The Future of Food and Farming (2011) Executive Summary / The Government Office for Science, London [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/288088/11-547-future-of-food-and-farming-summary.pdf.
8. Nourish Food System Map [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nourishlife.org/teach/food-system-tools/>.
9. The circle of food system connections and support. Adapted from the C.S.Mott Group at Michigan State University [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.ext.vt.edu/farm-totable/category/food-system-concepts-and-principles/>.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2015 р.

*

УДК 332.3:631

*В.А. ЧУДОВСЬКА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Н.Р. СТУПЕНЬ, аспірант**
Інститут агроекології і природокористування НААН

Концептуальні засади процесу відтворення земельних ресурсів в аграрному секторі

Постановка проблеми. Загальноприйнятим концептуальним положенням економічного розвитку є взаємодія трудових ресурсів, штучно створених засобів виробництва та природних ресурсів. Однак економічною наукою протягом тривалого часу не враховувалися екологічні наслідки економічного розвитку у вигляді погіршення якості довкілля й стану здоров'я людей. Закони ринкової економіки трактувалися як такі, що вимагають обов'язкового одержання прибутку, який служив основним критерієм ефективності виробництва. Екологічні результати виробничої діяльності часто ігнорувалися та не враховувалися при визначенні економічних показників роботи окремих підприємств і галузей. Такий підхід до виробництва сприяв появі низки екологічних проблем. У зв'язку з цим необхідне поглиблення концептуальних засад процесу використання й відтворення земельних ресурсів, що є основою підвищення еколого-економічної ефективності використання земель в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми раціонального землекористування досліджувалися в працях Д. Добряка [9], В. Месель-Веселяка [1], Л. Новаковського [9], П. Саблука [1], М. Ступеня [11],

А. Третяка [9], М. Федорова [1], М. Щурика [15] та інших визначних учених. Питання трансформації процесу відтворення земельних ресурсів агросфери вивчалися В. Амбросовим [2], Д. Бамбідрою [4], І. Бистряковим [4], Г. Гуцуляком [12], Ш. Ібатуллінім [4], А. Сохничем [10], В. Трегобчуком [12] й іншими відомими науковцями. Проте багатогранність і різноплановість цієї сфери потребують подальшого дослідження та обґрунтування.

Мета статті – обґрунтування концептуальних засад процесу використання й відтворення земельних ресурсів в аграрному секторі економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Економіка природокористування як наука виникла завдяки потребі в розробці теоретико-методичних основ щодо регулювання й розвитку економічних відносин, які виникають у ході взаємодії суспільства та природи і, відповідно, раціонального використання природних ресурсів агросфери, ґрунтуючись на засадах неокласичної економічної теорії й теорії суспільного добробуту. Остання є сукупністю положень, на основі яких досягається високий рівень життя всього суспільства та формулюються критерії для визначення якості життя населення. В основу даної теорії покладено вивчення методів організації господарської діяльності, спрямованих на максимізацію багатства. Її прийнято відносити до норма-

* Науковий керівник – В.А. Чудовська, кандидат економічних наук.

© В.А. Чудовська, Н.Р. Ступень, 2015